

Josefovské údolí

Adamov, okr. Blansko, Jihomoravský kraj

Pravěk, středověk, novověk

0,05 km

Navigační bod:

Stará Huť: N 49°18'23.46", E 16°40'39.95".

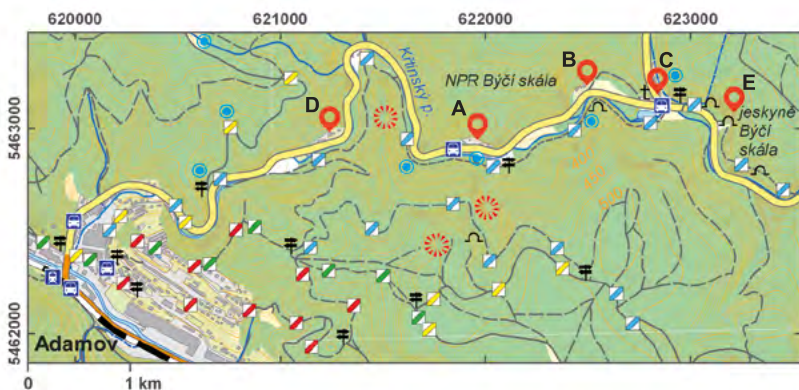
Přístup: Parkoviště u Staré huti.

Význam: Josefovské údolí představuje ojedinělou lokalitu, kde se nachází archeologické památky takřka ze všech minulých období. Velmi významná je z hlediska historie i industrializace krajiny, která zde, s nadsázkou řečeno, začala před více než 1000 lety. Všechna výrobní zařízení v tomto prostoru však postupně zanikla. Vedle sklářské huti a železářského hamru (tzv. Althamr) železářské huti Františka (dnes technická památka Stará huť u Adamova) pracovala při potoce v 19. století i prachárna. Údolí je významné také tím, že se v něm zachoval většinou původní lesní porost (duby, buky, jedle, tisy) s bohatým bylinným patrem. Františkina huť, dnes národní kulturní památka, patří Technickému muzeu v Brně.

Historie: Tradice zpracování železa v Moravském krasu začíná v době halštatské (5. století př. Kr.). Z této doby pocházejí nálezy vybavení kovárny (kovadlina, nářadí, polotovary) z jeskyně →Býčí skála. Jedná se tak o nejstarší doklady zpracování železa v Moravském krasu. Po keltských a germánských hutích, které působily dle archeologických nálezů při okrajových oblastech Krasu (například germánská lokalita Sudice u Boskovic), dochází k rozmachu slovanského železářství, které zde svou činnost vyvíjelo několik staletí. Od doby předvelkomoravské po zánik Velké Moravy (7.–9. století) a potom znovu až do 12. století pracovaly v okolí železářské huti s několika šachtovými pickami, zpracovávajícími místní rudy (limonity), vyhřívané dřevěným uhlím. To se pálilo v mlířích z místních porostů. Postup výroby uhlí se po staletí neměnil, používal se pro zajišťování potřeb huti ještě v 19. století. První hamr pracující na býva-

lém novohradském panství využíval k pohonu Křtinský potok (dříve Řička). Jeho existenci potvrzují dvě listiny, datované k roku 1506, povolující opravu poškozeného hamru. Hamr tedy pracoval již v 15. století, později byl nazýván V lukách či Althamr. Hamr je zmiňován také roku 1549, roku 1568 jako hamr pustý. Další hamr, vystavěný zřejmě na stejném místě, byl v provozu ještě roku 1712, kdy vrchnost zřídila v údolí nad lokalitou dva rybníky pro zajištění jeho provozu, na což si stěžovali olomučanští sedláci. Tento hamr bývá ztotožňován s Althamrem stojícím naproti jeskyni Jáchymce. V šedesátých letech 16. století vznikl další hamr (tzv. „Nový hamr“) na novohradském panství, a to v místech dnešního Adamova, nazývaného původně Hamry. V lokalitě existovala podle rozpočtu panství z 25. 8. 1632 vysoká pec, k níž byl roku 1649 povolán z Oskavy (severní Morava) slévač. Vysoká pec je zmiňována znovu roku 1687, v letech 1679–1690 byly nově vystavěny hamry a osada při nich situovaná poprvé jmenována jako Adamsthal. Od roku 1680 zde pracovaly dvě vysoké pece a dvojice kujnických výhní. Od třicátých let 18. století odebíral značnou část produkce erár (kanóny, litinové koule, kartáčové koule). Zvýšená potřeba litiny vedla k reorganizaci hutní výroby a k založení nové vysoké pece v Josefském údolí, blízko tzv. Althamru. Tato pec byla vystavěna někdy před koncem roku 1746. V tomto roce pracovaly pro lichtenštejnský železářský podnik dvě vysoké pece. Stará pec na řece Svitavě v Adamově byla brzy nato vzhledem k problémům se zásobováním železnou rudou zrušena, v provozu zůstala jen vysoká dřevouhelná pec v dnešním

Josefovském údolí. V osmdesátých letech 18. století vyráběl podnik 7,5 % moravské produkce železa. V roce 1793 došlo v huti k požáru, při němž byla zničena většina výrobního zařízení. Výrobní objekty byly obnoveny, pec přestavěna a provoz byl uveden na vyšší technickou úroveň. V době napoleonských válek byla situace železáren natolik nepříznivá, že se uvažovalo o jejich zrušení. Většímu rozšíření výroby bránil nedostatek dřeva, a tak se teprve v polovině 19. století, kdy došlo k technické inovaci, podařilo produkci proti dřívějšku několikanásobně zvýšit. Už od čtyřicátých let 19. století se podnik orientoval stále více na výrobu litiny, která byla v době nástupu strojírenského průmyslu velmi žádaná. Aby bylo možno vyrábět lité zboží v požadované kvalitě, byly při vysoké peci zřízeny v polovině 19. století dvě kuplovný. V roce 1852 byly postaveny dvě menší pece sloužící k výrobě vápna, při jejichž vytápění bylo využíváno kychtových plynů z vysoké pece. Od roku 1863 pracovala nová válcovna, která však byla po necelých čtyřech letech zrušena. Na počátku sedmdesátých let 19. století byl provoz ve vysoké peci ukončen. Veškeré výrobní aktivity se přesunuly do Adamova, kde vznikl strojírenský podnik – pozdější Adast. Do dnešních dnů se z bývalé lichtenštejnské Františtiny huti dochovala torza tří pecí a dalších výrobních objektů spolu s obytnými budovami, které pocházejí z 18. a 19. století. Dochované objekty byly v roce 1971 důvodem k vyhlášení huti Památkovou rezervací. Slavnostní otevření expozice železářství ve *Státní technické rezervaci Stará huť u Adamova* se uskutečnilo u příležitosti *Mezinárodního dne muzeí* 18. května 1984. Roku 1660 byly v Olomučanech zřízeny sklárny. Majitel panství Karel Eusebius z Lichtenštejna je

↑ Vysoká pec Františka, v pozadí vápenické pece. Foto K. Sklenář 2013

zřídil, aby využil jinak neprodejně dřevo. Skláři byli povoláni z jiných podniků. Prvním nám známým sklářem byl Jan Streck. Sklárna tehdy vyráběla všechny obvyklé druhy skla. Provoz však postupně upadal. Sklárna byla roku 1672 přestavěna, což však zásadně nepomohlo provoz obnovit. V roce 1712 byla vybudována nová sklářská huť. Ta se nacházela mimo intravilán Olomučan. Stávala v Josefovském údolí, při Křtinském potoce. Informace o její produkci nejsou známy. Huť zanikla v důsledku obecné krize českého sklářství pravděpodobně v rozmezí let 1747 až 1750. Po roce 1750 byla na jejím místě zřízena *draslovna, která zanikla v závěru 18. století. Od poloviny 18. století byl ve dvou prachových mlýnech, které se nacházely přibližně v půli cesty mezi Josefem a Adamovem, vyráběn černý střelný prach. Nejstarší zprávy informují o tom, že prachárna vznikla jako vrchnostenský podnik, jehož nájemci odváděli lichtenštejnské správě roční poplatek. Mlýn pracoval až do 31. července roku 1876, kdy vybuchlo 1700 liber (952 kg) střelného prachu a tím skončil místní prachárenský provoz.

Popis: Výrobní aktivity z období raného středověku se odehrávaly v blízkosti Jose-

fovského údolí v terénech severně od něj, nesouvisely s ním však přímo. Stejná situace panuje i v případě středověku a raného novověku, kdy v Josefovském údolí můžeme snad počítat se zpracováním železné rudy, která se pravděpodobně těžila na katastru sousedních Olomučan a Rudice. Jediný doklad zpracování železa představuje **Alt-hamr (B)**, jenž je považován za pozůstatek pozdně středověkého nebo raně novověkého hamru. Tato stavba leží v ohybu údolí mezi Starou hutí a Býčí skálou (E). K objektu vede v terénu takřka nečitelný náhon při severní patě údolí.

Areál Staré huti (A): Rezervační území leží v údolí při Křtinském potoce přibližně 3 km na východ od Adamova po obou stranách silnice II. třídy Adamov–Křtiny, jeho rozloha činí 11,9 ha. Potok, který tvoří páteř celého areálu, je v tomto prostoru dnes částečně regulován, silnice přeložená v roce 1929 rozděluje původní areál na dvě části. Dřevouhelná pec, která tvoří dominantu celého areálu, je nejlépe dochovaná hmotná památka bývalé Františtiny huti. Její mohutná stavba o základně 12 × 12 m dosahuje bezmála desetimetrové výše. Prošla řadou úprav, které dokládají archivní materiály, jsou patrné na dochovaných fo-

tografiích nebo na peci samotné. Současný stav odpovídá víceméně stavu poslední přestavby pece po polovině 19. století. Z tělesa pece se dochovala pouze kamenná obezdívka, cihelné klenuté pracovní přístěnky a část cihelné vyzdívky. Nezachovala se vnitřní vyzdívka, předeřhřivač dmychaného větru, ani nístěj pece. Při archeologickém výzkumu, jenž byl jedním z prvních, týkajících se industriálního dědictví na území ČR, byla odkryta západní polovina dna pece a klenutý kanál vedoucí vodu k dmychadlům. Nepodařilo se však zachytit žádné stopy po konstrukci nístěje. Část koruny pece, zavázeční můstek a ochoz byly doplněny při rekonstrukci v 80. letech minulého století podle dochovaných dokumentů. Při dřevouhelné peci stojí na úpatí svahu, respektive zavázeční rampy, dvě vápenické pece. Objekt bývalé modelárny (Kameňák) je jednoposchodová, nepodsklepená stavba z kamenného zdiva, se zvalbenou sedlovou střechou krytou pálenou krytinou. V přízemí je zachován původní záklopový strop nesený trámovou konstrukcí, v patře jsou stropy nové. Stavba ze čtyřicátých let 19. století nese ještě empirové prvky. Po skončení provozu hutě byla využívána k bydlení pro několik rodin, za druhé světové války jako ubytovna totálně nasazených dělníků. Od roku 1984 je v budově otevřena expozice historie železářství v jižní části Moravského krasu, část nadzemního podlaží je využívána k depozitním účelům.

Sklárna (C): V místě mladší z uvedených skláren se dnes nachází křižovatka sil-

nic Adamov–Křtiny–Olomučany. Silnice byla nově vystavěna mimo tradiční trasu v 60. letech minulého století. Na ortofotografii z roku 1953 jsou ještě vidět budovy stojící v těchto místech (jsou patrné i na indikační skice z roku 1827). Stavby teoreticky mohly využívat pozůstatky sklárny. Je však zřejmé, že při výstavbě silnice došlo i k odstranění většiny pozůstatků této stavby. V průběhu archeologického výzkumu, doprovázeného obnovou rybníka v roce 2013 (na indikační skice ještě není), ležícího mezi potokem a silnicí, tedy pod předpokládanou sklárnou, byly získány fragmenty sklářských výrobků, sklářského odpadu a zlomek sklářské pánve.

Prachové mlýny (D): Z bývalé Rumlerovy prachárny je dnes možno v terénu pozorovat především pozůstatky náhonu, který probíhá na jižní straně Křtinského potoka a kolem kterého jsou patrné zahloubené pozůstatky několika blíže neidentifikovatelných staveb. [dm]

Literatura: Slavík 1902; Kreps – Merta 1973; Naučná stezka Josefovské údolí 1978; Souchopová a kol. 2002; Merta 2009; Štěpán 2009.

Okolí:

- (1) Habrůvka (BK), Býčí skála: N 49°18'26.97", E 16°41'41.25" (1,3 km).
- (2) Olomučany (BK), zřícenina Nového hradu: N 49°19'26.92", E 16°38'30.74" (3,4 km).
- (3) Bilovice nad Svitavou (BK), hrad Ronov: N 49°16'49.66", E 16°40'0.24" (3 km).

↑ Vysoká pec Františka, rampa k peci. Foto K. Sklenář 2009